

Ս.ԿԱՄԱՅ ԱՆԳՐԱԿԱՐԶՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՄԱՐԿ ՄԸ ԵՒ ԳԻՐԳ ՄԸ. — Մարդը՝ Լորենցո Կոգի(*), չատերու ծանօթ Ն. Սահակ Կոգիան։ Գիրքը՝ «Հայոց Եկեղեցին»։ Օտարախոս և նոյնքան օտարագի հեղինակի մը կողմէ գրուած այս գիրքը, հակառակ իր օրոտուելի անունին, մեզի չի պատկանիր, անվաւեր ծնունդ մը եղած ըլլալուն համար անտարակոյս։ Միւս կողմէ սակայն չարափառ այդ հատորը իր ստանձնած տխուր դերով, անգամ մը ևս եղծելու և այլանդակելու հլած է մեր քրիստոնէական մաքուր հաւատքին հիմն ու լակը և մեր եկեղեցական ու լոգոյսին պատմութեան ճշմարտութիւնը։

Ըստ տ'Ալումպէրի, արդար և յարգալից խօսքի և դատաւի նկատմամբ մարդիկ շնորհակալութիւն և ակնածանք պարտին ունենալ։ Եթէ եղածը արդար է բայց նուազ յարգալից լոկ յարգանք։ Սակայն այն պարագային երբ դատաւները կը վերածոյն նախատինքի և անարգարութեան, պէտք է լռել միայն։ Լորենցո Կոգիի «Հայոց Եկեղեցին» գործին նկատմամբ մենք ի վիճակի չենք պահելու այդ բեղմնաւոր լռութիւնը, որովհետեւ դատաւողն ու դատապարտուողը լոկ անձ մը չէ, այլ Հայ եկեղեցին, որ մեր ժողովուրդի հոգիին գերագոյն ստեղծագործութիւնն ու արտայայտութիւնն է։

Ի՞նչ կը հետապնդէ Լորենցո Կոգին իր այս հատորի պատրմատանութեամբ. այն ինչ որ տաանհիմք դարերէ ի վեր ըսելու ուղած են վատիկանի հաւատքնինչները, իբր թէ փաստելու համար թէ Հայ Եկեղեցին առաքելական չէ, թէ ան հեռացած է ուղղափառ դաւանանքէն, և մանաւանդ՝ հազած ըլլալով իր անկախութեան և լոգոյսին եկեղեցիի պատմութեանը, եղծած է քրիստոնէական հաւատքը և հեռացած ճշմարտութենէ։ Բաւերու գոյցն տարբերութեամբ, Լորենցո Կոգին կը յանկերգէ այն՝

(*) Մեր ընթերցողները թող չգարմանան, գիտնալով թէ Ն. Ս. Կոգիան ծանօթ է վատիկանի և օտար ընթանակներու մէջ Լորենցո Կոգի անունով։ Թէ ի՞նչ է իմաստը կրկնաւուն այն խառնուրդին, ատոր պիտի անգրագանք յետոյ։

ելլում մը առաջինին ճանաչումին մէջ՝ պատճառ կ'ըլլայ յատակութեան նուազեցումի երկրորդի ճանաչումին մէջ։

Մասնաւորաբար, կարելի չէ յատկանշել նոյն ժամանակ եւ ճշգրտօրէն դիրքը եւ արագութիւնը էքեկլիզիսի մը. եւ այսպէս, էքեկլիզիսները, ինչպէս տիեզերքը կազմող միւս տարրերը՝ բոթոն, բոլիւրոն եւայլն, մասնիկներ չեն, նեւտոնեան իմաստով. Եթէ ասոնց դիրքը ճշգրտօրէն յատկանշուած է, կարելի չէ գիտնալ արագութիւնը. եւ հակադարձաբար, երբ ճշգրտօրէն ծանօթ ըլլայ արագութիւնը, այն ատեն կարելի չէ տալ էություն դիրքը։ Սյս անորոշութիւնը կը պակսի եւ կ'ըլլայ բոլորովին արհամար-

հելի քանակութիւն, եթէ խնդրոյ առարկայ ըլլայ նիթի կարեւոր քանակութիւն մը, կազմուած մեծ քանակութեամբ բոթոններէ եւ էքեկլիզիսներէ. եւ անա թէ ինչու բնաւ մտածուած չէր այս մասին մինչեւ այն օրը, երբ ֆիզիքական հետախուզութիւնը մտաւ արծաթի բնագաւառէն ներս։ Սակայն բնութեան մասին մեր բոլոր գաղափարները, իրենց սկզբնաւորութեան, արդիւնք էին խոշորացուցային առարկաներով փորձարկութեան. եւ անա որ, հետեւաբար, հարկաւորանքին առջեւ ենք վերաքննելու այս գաղափարները եւ թերեւս փոփոխութեան ենդափարները եւ թերեւս փոփոխութեան ենթարկելու զանոնք, աշխարհը կազմող տարրերու մեր նոր ճանաչումին հետեւանքով։

Թրգմ. ՇԱՀԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

(Շարունակելի՝ 16)

ինչ որ 1936ին Հ. Վ. Հացունին և 1947ին Կարաինու Աղաճանեանը փողերգեցին. սա տարբերութեամբ, որ առաջիններու նուագը միտքերը բազմազ ևսով մըն էր, իսկ Հ. Կոզիրինը՝ միշտ կրկնուող, անսկիզբ և անվերջ եսայիլ մը, անապատին տաղասացները պարտութեան մատնելու աստիճան:

Լորէնցոյ կոզիի փայտէ սուրը կը ճօճի Օրմանեան Սրբազանին դէմ, սակայն զայն խրել կը փորձէ Հայ Եկեղեցւոյ սրտին մէջ: Խէ ի՞նչ բաներու արդիւնք է իր և նմաններու այս սխալ ու մոխսանքը, նախ Օրմանեան Սրբազանի և ապա Հայ Եկեղեցիի դէմ, լուսաբանութիւններու չեն կարօտիր լատինականութեան փարփը մանչ չուող Հայ Եկեղեցւոյ և ժողովուրդի հարազատ զաւակներուն համար:

Ինչպէս յիշեցինք, նոր չէ հղանալը, հետեւաբար նոր պիտի չըլլան նոյնպէս մեր ըսածները այս առիթով, Հայ Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ հակառակորդներուն դէմ: Որքան ատեն որ այսպիսիները չեն յաջնիր անարգար, հետեւաբար անօգուտ յարձակումներով նորոգելու հերքուած առարկութիւնները և կրկնելու անձիւք վայրէջութիւնները, անառագելու և դատարկեալու Հայ Եկեղեցին, մինք ալ մեղի պարտք կը նկատենք, յանուն ճշմարտութեան և արդարութեան, պաշտպանելու մեր Եկեղեցին, արգիլելու համար այն ամբարիշտ ու կարկոժ ձեռքերը, որոնք կը փորձեն մուր քսել անոր դարաւոր մարտիրոսութեան սպինիերով պսակուած ճակատին:

Գիտնալով հանդերձ թէ Հայ Եկեղեցւոյ առաքելականութիւնը և ուղղափառութիւնը պաշտպանութեան և ջատագովման չեն կարօտիր, բայց որովհետեւ գայթակղութիւններ ստեղծելու և միտքեր պղտորելու նոր և անխիղճ ճիգեր ի գործ կը դրուին, պատմական աւանդութիւնը, Աւետարանի ոգին, ուղիղ հոսկանցողութիւնը և մեր Սուրբ Հայրերու դաւանութիւնը այլալոյզ և զանոնք թիւր մեկնութիւններով ներկայացնող, անհրաժեշտ կը նկատենք անգամ մը ևս, հրապարակ նետուած թիւրմացութեանց և շարժմանց դէմ ուղիղը յայտարարել և սխալ վերադարձները ցրուել:

Լորէնցոյի հատորը կը բացուի Օրմանեան Սրբազանի դէմ մաղձաբաշխ և անլուր որակումներով, զորս իբրեւ նախաճաշիկ կը հրամցնէ մեզի հեղինակը: Անքանի մը նմայներ անոնցմէ, կրճոս, կոյր փառասէր, ուրացող, Հալիսի սիրիլին, անբարեւ հոյ արիւնքն ցկացումաբ, կեղեքիչ եւ դաւանան ազգին: Իբրեւ պատմաբան, սա. խօս, խեղաթիւրիչ, առասպելապատում, հացի սեղ քաւ եւ ծուկի սեղ օձ տուող մը: Այս անհեղին որակումներէն անդին, տակաւին գրքին իւրաքանչիւր էջին վրայ կը հոծանայ այն անմարդկային ոգին, որ կը զարշահոտի և կը լեղուանայ, երբ Լորէնցոյն բանաձեւ կը փորձէ իր ըսելիքները Օրմանեան Սրբազանի և Հայ Եկեղեցիի նկատմամբ: Վերի դժոխածին սրակումներով արարածը գոյութիւն չունի անշուշտ մեր պատմութեան մէջ, անիկա յղացումն ու ծնունդն է Լորէնցոյի սեղեղին միայն, համաձայն իր պատկերին:

Քանի որ Լորէնցոյի գրքին գլխաւոր առարկան Օրմանեան Սրբազանն ու իր գործը կը կազմեն, մեր ըսելիքները այս վիժած հատորի մասին ըսելէ առաջ, բանոնք փակագիծը, հակիրճ կերպով ըսելու համար թէ ո՞վ է Օրմանեան ըսուած հրեական և ո՞վ՝ զինք կոցահարել փորձող ագահը:

Օրմանեան Սրբազանը իբրեւ հանճարեղ միտք և բազմակողմանի կարողութիւններով տեսուած անձնաւորութիւն, ինչպէս նաեւ կազմակերպչական տաղանդով չնոր հազարդուած կեղեցական, իր առանձին տեղն ու դերը ունի վերջին շրջանի մեր Եկեղեցական և ազգային կեանքին մէջ: Հատորներ անբաւական պիտի գոյին եթէ փորձէինք թափանցումը ընել բազմազոյ այս արժանիքին, որուն գործն ու դերը անցնող ժամանակին հետ փոխանակ տեղանկելու, աւելի կը մեծնայ ու կը պայծառանայ, իր վրայ նետուած քարերը վերածելու աստիճան անգին գահարներու, անոնց մով հիւսելու համար պսակը իր ճակատին:

Օրմանեանի կեանքին յառկան շահակոն առաջին կէտը իր Եկեղեցին փոխելն է, լատին բարձրագոյն և ամբողջական կրթութեան տրամադրէ, անոր թափանցել և լատին ապագայի մը կանխուած ըլլալու բոլոր հաւանականութիւններէն յետոյ, իր այս արարքը, անկեղծ ոգիի և ճշմարտութեան ուղիէն առաջնորդուողի տիպարը կը յառկանէ իր մէջ, ինք ևս կը խոստովանի, թէ պատճառները որոնք առիթը հանդիսացան իր դարձին, ուրիշ բաներ չէին, բայց Հռովմէականութեան քաշկաւաւ պատճառաբանութիւնները, նախապաշարեալ տեսութիւնները, այլընդայլայ մկննտութիւնները, քամծին եզրակացութիւնները, սեփական փաստերու ակարութիւնները, առեւտրային վկայութեանց կամայական մկննտութիւնները, Սուրբ Հոգի խօսքերը սասաններով և զեղչումներով իրենց մտքին բռնազբօսելու կերպերը, օտարացնող և նուրիշ ազդակները և բռնադատեալ միջոցները, որոնք անմանօթ չեն պատճառեան ուստիողին, պատճառներ պիտի ըլլային իր հետացումին: Օրմանեանի նման անկեղծ և հանճարեղ միտք մը բնական է թէ պիտի չկրնար հանդուրժել այս շինծու պարտադրանքներուն, և առիթ մը պիտի փնտռէր լուսաւորելու միջոց մը յանգեցնելու համար ինքզինքը, որդեգրելով Հայաստանեայց իր Մայր Եկեղեցիի հնօրեայ, ճշմարիտ, վճիռ և ազատախոհ սկզբունքը:

Հասունեանով ստեղծուած պայծառը և Ռեվերանուսը, այդ բարեգէպ առիթը հայթայթեցին իրեն, մղելով զինքը գրեւու իր Le Vatican et les Arméniens հատորը, որ իր մտքին ու խղճին նախախալարիք հոգեփոխութիւնը պիտի բերեղացնէր: Հետևաբար ծիծաղելի պիտի ըլլար ըսել թէ իր գարձը կիրքի, շահագործութեան և փառասիրութեան մղումներէ առաջնորդուած արարք մըն էր(*): Հապտանքը շատ յաճախ անհնական նկատումներու խողովակով իր մողձը թափել կը փորձէ ամէնէն մաքուր ջրանքերու և շարժառիթներու հալացին մէջ: Քաջ և իր համոզումներուն անկեղծութիւնը ունեցող հոգին կը շարժի համաձայն իր խղճին և գիտակցութեան:

Իբրև բարձրաթափ ինքնակրօնական, բազմամեծ ուսուցիչ, պերճաւոր քարոզիչ, միծ մատենագիր, անխնայ գործիչ և ժամանակին պահանջները ըմբռնող և նախատեսող վարպէտ, Օրմանեան իր ժամանակի բացառիկ և անհաւասարիկ մարդը եղաւ իբրև ուսուցիչ՝ զպրոց ստեղծեց, իբրև պատմաբան՝ գլեց ու անցաւ ամէնքը: Եթէ Սուրբ Մկարտի, գիրիբու գիւտով, հայ հոգիին իմաստը բերականութեամբ միջոցը գտաւ, կոմիտաս Հայ Երաժշտութեան գիւտը ըրաւ և Անդրանիկ մեր օրերու ազատ մտանկից ու յայտնաբերեց, ի հեծուկս քրիստոնէութեան ոգին և տարազը եղծող անհաղթութիւններուն, որոնք ճշմարտութիւնը և իրաւունքը իրենց սեփականել կ'ուզեն միայն:

Կարնոյ իր առաջնորդութիւնը կը գուգադիպէր Ռուս և Թուրք պատերազմի վաղորդայնին, իսկ Պատրիարքութիւնը՝ 1896ի ահաւոր օրերուն: Դիւանագէտ և գաղտնագետ Օրմանեան մը միայն պիտի կրնար մեղմել չարքանքը, դարմանել վէրքերը և առաջնորդել անասթաք Հայ Եկեղեցւոյ և ժողովուրդի նաւը ժամանակի խարակներու և խռթներու ընդմէջէն, իր ամբողջ ոյժով թուք կանգնելով յախուռն և անկշաղկաւ ագտումներու և անիմաստ ու փառասիր անհարկներու, իր կենքերին իսկ գինովը:

Լորէնցօ Կոգիի նման հասարակ տնայարարներ ի վիճակի չեն տեսնելու և քննահատելու Օրմանեանի գործը, և կը փորձուին կարգ մը խամաճիկներու վկայութիւն-

(*) Ինչ բացատրութիւն կ'ուզէ տալ Լորէնցօն, Օրմանեանի հետ և անկէ առաջ ու վերջ Հայ Եկեղեցւոյ մայրենի ժողովուրդներուն համար: Անոնք ալ Պատրիարք կամ Կաթողիկոս ըլլալու կուգային:

ներով փոքրելու այն հսկան, որուն այնքան երախտապարտ են Հայ Եկեղեցին և ժողովուրդը: Մեր պատմութեան հետագայ դէպքերը, իրենց ախուր ու ողբերգական իրացումներով, ցոյց պիտի տային թէ որքան իրաւունք ունէր խոհեմազորդ Օրմանեանը, որ հասարակ փառասէր մը ըլլալէ աւելի, ինչպէս կը կարծէ Լորէնցոն, ուղեց իր գործը փառաւորելու: Փառամոլութիւնը ախտ մըն է, սակայն փառասիրութիւնը, իր գործին արդիւնքը վայելելու ուղիւն արդար ձգտումը, մղիչ ոյժն է բոլոր մեծ և սաստաւածային հրոյրքով լեցուած հոգիներուն, կեանքը արժեքիւն և ապրեցնել գիտցող մարդերուն:

Օրմանեան ժամանակի և ճշմարտութեան մարդը եղաւ հաւասարապէս: Իր հրմառութիւնը, բազմակողմանի կարողութիւնները և գէպի գործին ու ճշմարտութիւն իր ձգտումները զինք կ'ընէին բոլոր ժամանակներու մարդը և ճշմարտութեան սպասարկուն: Անիկա բնաւ չգոհացաւ ճշմարտութեան վերացականութեամբ, ոչ ալ ինքզինքը փոքրեց ժամանակի անմիջական կարիքներով: Ժամանակն ու ճշմարտութիւնը գիտցան հաւասարակշռուիլ իր մէջ, վերածելու համար զինքը այն իմաստուն անտեսին և հաւասարակշռութեան, որ գիտէր ժամանակին ժամանակ թալ, ինչպէս կ'ըսէ առածը:

Լորէնցոն, ապացուցանելու համար թէ Օրմանեան Սրբազանը իբրեւ պատմագիր կ'անտեսէ ճշմարտութիւնները, խեղութիւններով իբր թէ պատմական տուեալները, վկայութեան կը կանչէ մեծաւ մասամբ կուսակցական և Հոռովմէտղաւան հեղինակներ, որոնցմէ առաջիններուն խճճանքները անկողմնակալ դատումներու արդիւնք ըլլալէ աւելի, Օրմանեանի քաղաքական ուղղութեան կը վերաբերին: Իսկ գալով Հոռովմէտղաւաններուն, անոնք Լորէնցոյի եղանակէն զատ ուրիշ երգ չեն գիտեր երգել, երբ հարցը մոնախի դաւանաբանական խնդիրներու վերաբերի: Վերոյիշեալ վկաներու ցանկը ինքնին կը բաւէ, կարենալ ըսելու թէ Օրմանեանի քննադատները անձնական տեսակէտներու և ուղղութիւններու ծառայողներ են, և Լորէնցոն զանոնք վկայութեան կանչելով, ոչ միայն կը տկարացնէ իր գործը, այլեւ ցոյց կուտայ իր հասարակ անպարտ մը եղած ըլլալու փաստը: Աւելին՝ տակաւին անոնց ըսածին և Լորէնցոյի հասկցածին մէջ, ըստածները ճիշդ կերպով հասկնալ ու կիրարկել չուզելու տկարամտութիւնն ու չարութիւնը կայ, զոր այնքան ախորժակով և արածօրէն իրեն կը սեփականէ Լորէնցոն:

Օրմանեան Սրբազանի գործին և Հայաստանի այց Եկեղեցւոյ առաքելականութեան և ուղղափառութեան մասին մեր խօսքը ըսելէ առաջ, փակագծով մը կ'ուղենք յառաջաբանել թէ ինչպէս կը վերբերուին պատմական ճշմարտութիւնները: Անցեալէն մեզի եկող երկու կարգի գլխաւոր յիշատակարաններ կան առհասարակ, նիւթական տուեալներ և կեանքի կարմիր թիւը կազմող կենդանի իրողութեաններ: Առաջին շարքին մէջն են քանդակներ, պապիրոսներ և մագաղաթներ, որոնք անցեալի հարստութիւնը կը կազմեն և կը պատկանին ամէնուէն անխափր: Իսկ երկրորդը՝ մատուցած, տեսիլքը, կեանքն է անցեալին, որ կը պատկանի որոշ ազգի մը միայն: Հայ Եկեղեցւոյ և ժողովուրդի պատմութիւնը յիշատակարաններու շարք մը ըլլալէ առաջ, կենդանի արտայայտութիւնն է ճշմարտութեան: Հայ Եկեղեցին ինքն է գերագոյն փաստը իր գիտածնէական մարտիրոսութեան, ճշմարտութեան և առաքելականութեան, եթէ նոյնիսկ պակսէին բոլոր յիշատակարանները:

Յիշատակարանները խօսեցնելու համար պէտք է կեանք տալ անոնց, վրանդի յիշատակարանի մը հոգին զայն ներշնչող միջավայրին մէջն է, կեանքին, անոր արտայայտութեան ոգիին և գեղեցկութեան մէջը: Հայ մարտիրոս Եկեղեցին ունի իր վրայ Ցիսուսի պատկերին դրոշմը, Աւետարանի թրթուացող շունչը, հետևաբար գերագոյն առաքելութիւնը: Հայ Եկեղեցւոյ ծոցին մէջ կը շնչեն և կը բուրեն ոչ միայն Թադէոս և Բարթողիմէոս նախալուսաւորիչները Հայաստանի այց աշխարհին, այլ նաև գուռիք առաքելոց, իրենց աշխարհին բերած կեանքի և հոգիի արտառնչ:

գեղեցիկութեամբ: Իսկ ուղեք՝ տիրապետած են Հռովմէական Եկեղեցիին մէջ, թող չափազանցութիւն չնկատուի ըսելու, յարուցեալ կեսարներ, տիրակալութեան ոգիով վիճակներուն տիրապետել ուզող տշխարհակալներ, մտէն օր Յիսուսը նոր ձեւերով խաչել փորձողներ, գլխիվայր խաչուած ուսանողութեան Պետրոսին հետ:

Պատմական քննադատութիւնը չի կրնար գտնել ըլլալ քննելով միայն գրաւոր աղբիւրները և վկայութիւնները, եթէ վկաներու կեանքով չլուսաւորուի պատմութիւն ըստած կրկէսը: Մեր պատմութիւնը առասպելներու և սոստերու շարք մը չէ, այլ աեսիլքի, արիւնի և մարտիրոսութեան սխառնք: Աւետարանը սրբազան գանձանակն է եղած հին և նոր ժողովուրդներու: Հրեան, Ասորին, Եգիպտացին, Յոյնը, Հռովմէացին, Պարսիկը, գրած են հոն իրենց ունեցածներէն, մին իր օրէնքն ու բարոյականը, միւսը իր իմաստասիրութիւնը, ուրիշներ իրենց մտքի և սրտի քաննաքարները: Սակայն ո՞վ կրնայ ժխտել թէ ազգերու այս առողանցումին մէջ Հայ ժողովուրդը Աւետարանին նուիրեց ինչ որ ունէր, զգոյշ և չափ զկեանս իւր»:

Ծիշդ է թէ պատմութիւնը, ինչպէս երէկ այնպէս ալ այսօր, բարգաւաճ երկիր մըն է, զոր մարդիկ իրարու ձեռքէ յափշտակել կը ջնանան: Սակայն միտումնաւոր և նախապաշարեալ մարդը իրաւունք չունի գրելու պատմութիւնը, իր մտքին մէջ իր կողմէ գետեղուած սխալ նախադրեալներու եզրակացութեամբ:

Լորէնցոն միամտօրէն կործանել կը կարծէ Հայ Եկեղեցւոյ առաքելականութիւնը, Օրմանեանի կողմէ փաստորկուած, հիմնուելով Մալխասեանցի վկայութեան: Սակայն Մալխասեանց ուղղակի չ'ըսեր թէ Օրմանեան Հայ Եկեղեցւոյ առաքելականութիւնը սուտի վրայ կը հիմնէ, այլ, ճշմարիտ Եկեղեցիներ ստորի վրայ են հիմնուած իրենց առաքելականութիւնը՝ ինչո՞ւ չենք կարող նոյնը անել և մենք»:

Օրմէ կը հետեւի թէ Մալխասեանց, Օրմանեանի հետ միասին, սուտ կը նկատէ միւս Եկեղեցիներու ալ առաքելականութիւնը, և անոնց կարգին՝ Օրմանեանի գործածած մեթոտը մեր Եկեղեցիին համար:

Հոս ընդհանուր կերպով, բայց վճռականօրէն, պէտք է ըսել, թէ Լորէնցոյի հասարակ լեցնող ոչ մէկ մէջբերում, Օրմանեանի ըրածներուն հերքումը փորձող, բանի մը կը նմանի: Վերէն ու վարէն մկրատուած և ամբողջութենէ մը բաժնուած կցկուտը այս վկայութիւնները հանդէսին պատշաճ զգեստ չունեցող հրուիրեալներու կը նմանին, զիրենք գիտողներու գարմանքին առարկայ:

Տաղակալի ըլլալու չափ զուարճալի պիտի ըլլար եթէ կտրենայինք հոս թուել այն խայտաբղէտ մէջբերումները, որոնց ստուար մասը սարէն ու ձորէն հաւաքուած նորագիրներու կը նմանին, ոմանք աակաւին անչափաստ, ուրիշներ գերուած և մեծ մասը գինուարութեան անընդունակ: Զարմանալին իր ձեռնածուի հոգեբանութիւնն ու մեթոտը չէ, ի վերջոյ ասիկա իր արհեստն է. արթորիմակը այն միամտութիւնն է, որով ապակիի այս կտորուանքներուն գոհարեղէններու արժէք տալ կ'ուզէ Լորէնցոն, կարծելով թէ անոնց չարաչար գործածութեամբ կը հարստանայ իր գործը:

(Շարունակելի՝ 1)

ԽՄԲ.

